

Catalanisme al segle XXI

Conferència pronunciada a la Paeria de Lleida el 21 de setembre de 2010

LLUÍS FOIX

Moltes gràcies per convidar-me a parlar als voltants de la Diada Nacional de Catalunya sobre un tema relacionat amb el moment polític actual.

Els parlaré del passat, del present i també de com penso que el catalanisme hauria de perfilar-se en el segle que ja hem encetat fa deu anys. Ho faig a Lleida que va rebre més que cap altra ciutat catalana la humiliació i destrucció de les tropes de **Felip V** en el seu propòsit d'espanyolitzar Catalunya arran de la Guerra de Successió de 1700 a 1714, que és el començament dels mal entesos, lluites i imposicions d'Espanya vers Catalunya.

Conservar viva la memòria del passat no ens porta necessàriament a demanar una reparació pels danys soferts però sí a estar preparat per les situacions noves que es plantegen, que son anàlogues a vivències ja viscudes.

El passat mai està mort i ni tan sols està passat, deia **William Faulkner**, l'escriptor que narrà els sentiments dels sudistes nord americans que perderen la guerra civil davant dels unionistes comandats per **Abraham Lincoln**. La diferència entre la guerra civil americana i la victòria borbònica en la guerra de Successió és que el president Lincoln va fer les paus honroses amb el general **Lee**, que avui encara descansa al cementiri d'Arlington amb la flama perenne sobre la seva tomba.

La guerra de Successió fou una guerra civil europea arran de la successió a la corona hispànica a la mort de **Carles II**, l'últim monarca de la dinastia de la Casa d'Àustria. Es calcula que moriren més d'un milió de persones per accions de guerra i malalties en una lluita que durà 14 anys i que es pot dir que va acabar amb la caiguda de Barcelona l'onze de setembre de 1714 i la de Cardona uns dies més tard.

Catalunya fou vençuda però no fou perdonada. És recomanable la lectura de l'últim llibre sobre la Guerra de Successió que ha publicat el professor **Joaquim Albareda** que fa esment a tants treballs que s'han publicat sobre aquell conflicte, des del de **Henry Kamen** fins a les aportacions d'**Ernest Lluch** que havia encetat una línia de publicacions sobre els austracistes vençuts que emprengueren el camí de l'exili o bé tingueren que acceptar les condicions dels vencedors borbònics.

És en aquest conflicte europeu on comencen les desavinences polítiques peninsulars, molt particularment entre Espanya i Catalunya. El problema no es de fa quatre dies i encara avui no ha tingut una solució satisfactòria per ambdues parts.

Estàvem davant d'un pols de forces entre l'imperi austríac, Anglaterra i les Províncies Unides contra la França de **Lluís XIV** i el seu net **Felip d'Anjou**, sense altres aliats que l'imperi haabsburgués, l'elector de Munic i l'arquebisbe de Colònia.

El pretext d'aquell llarg conflicte fou la successió espanyola però també estava en joc si l'hegemonia europea estaria a Londres, a París o a Viena. I també si el comerç amb Amèrica estaria en mans d'Anglaterra o de França.

Fou, per tant, una guerra civil europea en la que els catalans en sortírem més perjudicats que cap altre poble del continent pel fet que tot i lluitar al costat de forts aliats, fórem abandonats per tots. Pel pretenent Carles, per Anglaterra que pactà amb França a última hora i també per les Províncies Unides. El resultat és que l'antic regne de la Casa d'Àustria, Espanya, quedà en mans del model absolutista borbònic que acabà amb les institucions catalanes i aragoneses imposant el Decret de Nova Planta que pretenia i aconseguí un Estat unitari i centralitzat.

El comandament únic borbònic s'imposà al desordre del exèrcits aliats que acabaren depenent de la voluntat política anglesa que va promoure, com deia, un pacte amb França per beneficiar-se dels interessos que es plasmarien en el Tractat de Utrecht i en els nous pactes que es signaren posteriorment.

Anglaterra havia faltat a la seva paraula, Àustria ens abandonava i França es quedava Espanya per construir un nou Estat que esborraria els drets propis dels catalans.

En aquell any 1714 es publicà a Londres *The Deplorable History of the catalans*, des dels temps de les lluites armades fins a la seva claudicació davant les forces borbòniques que prescindirien de tota singularitat catalana.

Recorda el historiador Albareda com, després de gairebé tres segles, el significat de la derrota catalana va merèixer l'atenció de **Manuel Azaña**, quan sent president del govern espanyol l'any 1932, i en ple debat del Estatut de la República, era conscient de les conseqüències que per

Espanya va tenir la guerra de Successió que va obrir el camí al triomf del absolutisme. Deia Azaña que “l’últim Estat peninsular procedent de l’antiga monarquia catòlica que va sucumbir al pes de la corona despòtica i absolutista fou Catalunya i que el defensor de les llibertats catalanes va poder dir, amb raó, que ell era l’últim defensor de les llibertats espanyoles.

És oportú situar històricament aquella desgraciada derrota de fa tres segles per comprendre perquè Catalunya perdura com a fet nacional propi, malgrat la incomprensió i el constant afany de convertir-la en una mena de província que ha d’acceptar per sempre més la hegemonia espanyola.

La Catalunya vençuda no ha acceptat la seva derrota i ha tingut la voluntat de ser ella mateixa, malgrat tots els entrebancs i intents de dominar-la des d’aleshores.

Amb el desenvolupament econòmic de Catalunya, un país amb pocs recursos naturals, privada durant generacions d’obrir-se als mercats transatlàntics, lluitant per la protecció dels seus productes –eren altres temps en l’economia mundial, ja ho sabem-, tutelada per tots els governs centralistes, fins al punt que Azaña fa dir a un personatge de la seva obra la Velada de Benicarló, que “tengo una persona de mi conocimiento que afirma la necesidad de bombardear Barcelona cada cincuenta años”. Malgrat tots aquests problemes Catalunya sempre reneix novament.

El catalanisme polític neix en una Catalunya més pròspera i més lliure, més il·lustrada, que la resta de terres peninsulars. El poeta Joan

Maragall escrivia l'any 1895 que el “pensament espanyol és mort. No vull dir que no hi hagi espanyols que pensin, sinó que el centre intel·lectual d'Espanya ja no té cap significació ni eficàcia actual dintre del moviment general d'idees del món civilitzat. Per això nosaltres, que tenim cor de seguir dintre d'aquest moviment general, hem de creure arribada a Espanya l'hora del camp qui puga, i hem de desfer-nos ben de pressa de tota mena de lligam amb una cosa morta”.

Ha passat més d'un segle des de que el poeta Maragall escrivia aquestes sentències radicals. El catalanisme polític neix en una era més pròspera respecte a la resta de terres peninsulars. Com és ben sabut el catalanisme polític té dues referències importants en **Lo Catalanisme** de **Valentí Almirall** i en **La Nacionalitat Catalana** d'**Enric Prat de la Riba**.

Aquest catalanisme polític ha omplert més pàgines de la seva història en dir com hauria de ser Espanya que com és Catalunya. Hem perdut tantes energies en voler canviar Espanya que, si ens descuidem, els que canviarem serem nosaltres.

Al marge dels períodes d'eufòria o de pessimisme i tristor, el catalanisme majoritari sempre ha tingut dos pilars: la defensa de l'autogovern de Catalunya i el d'una altra idea d'Espanya. El tercer pilar, més recent perquè en formem part, es la dimensió europea de Catalunya que Jordi Pujol, seguint a Pierre Vilar, en deia la petjada carolíngia que ha perdurat a Catalunya durant més de mil anys.

Estem commemorant enguany el centenari del naixement de **Jaume Vicens Vives**, un historiador que malgrat haver mort als 50 anys fou

una referència per la classe política catalana que va fer la transició. En Notícia de Catalunya, publicada el 1954, Vicens torna a assenyalar les dues solucions que es proposaren per tornar a plantejar la idea d'Espanya en els temps de la República i que avui segueixen vigents tot i que cada vegada de forma més complexa.

Una era abstracta, jacobina, uniforme, la dels intel·lectuals castellans i andalusos. L'altra era "la real, historicista i pluralista dels pensadors del nord, des de Catalunya fins a la muntanya santanderina".

La primera és la que mantenia **Ortega i Gasset** quan deia que "hi havia raons per anar sospitant que només testes castellaness tenien òrgans adequats per a percebre el gran problema de l'Espanya integral". Aquesta visió de la conllevància orteguiana ha fracassat del tot si tenim present que avui encara no s'ha trobat el desllorigador per aquesta convivència política i pacífica entre els pobles peninsulars.

L'alternativa a aquesta fórmula estricta i tancada, Vicens la contraposa a l'aportació catalana del pacte bastint una comunitat moderna basada en el treball i en la creació de riquesa. Ressalta la tasca dels catalans del segle XIX per afalçar Espanya a imatge d'Europa.

Això s'aconseguí en bona part, fins al punt que Catalunya ha influït, per bé i per mal, en la política espanyola dels últims dos segles. L'aportació catalana a la Constitució de 1978 i la creació de l'Estat de les Autonomies és innegable. Aquesta influència segueix vigent avui encara que només sigui per demanar una singularitat que mai se'ns atorga.

El que passa és que aquesta participació col·lectiva en els afers peninsulars és rebutjada avui per una Espanya que diu prou a donar més competències, més responsabilitats, més protagonisme i més capacitat d'autogovern a Catalunya, com es fa palès amb les traves grotesques de les institucions de l'Estat, des del Tribunal Constitucional fins a la totalitat del Partit Popular i alguns sectors del socialisme espanyol, passant per la maquinària de mitjans de comunicació madrilenys que no accepten altra pluralitat que la que ells determinin.

Vicens Vives estudia el pactisme dels catalans, el seny i la rauxa, els moments gloriosos i les etapes miserables dels catalans al llarg de la història. La vida dels catalans, diu, és un acte d'afirmació continuada: es el Sí, no el si. Per això el primer ressort de la psicologia catalana no és la raó, com en els francesos; la metafísica, com en els alemanys; l'empirisme com en els anglesos; la intel·ligència com en els italians; o la mística, com en els castellans. A Catalunya, afegeix, el mòbil primari és la voluntat d'ésser.

Ens cal buscar un nou paradigma per al catalanisme del segle XXI, concretar una certa idea de Catalunya, vàlida per a les properes generacions, que vagi més enllà del debat electoral que aquests dies està posant damunt la taula proposant sortides a una situació que, si més no, ha creat un cert desànim en l'opinió, els sentiments, les ambicions i els interessos de una bona part de catalans.

No ens podem tornar a equivocar o, per dir-ho altrament, no podem alimentar una nova frustració deixant-nos emportar, i torno a citar a Vicens, "per la desvetlla d'un sentimentalisme torbador, que ens duu a mesurar el món amb els batecs del nostre cor, i sovint, al bell mig de

l'acció, ens ennuvola l'esguard i ens fa claudicar la passa. Enlairem banderes solitàries, per a després esquinxar-les i amagar amb llurs parracs les nostres febleses”.

Cada temps porta les seves exigències i comporta les seves regles polítiques i socials. Vicens convida a meditar sobre el “jaient pactista de la nostra mentalitat, que en essència no és altra cosa que defugir qualsevol abstracció, anar a la realitat de la vida humana i establir la mes estreta responsabilitat col·lectiva i individual en el tractament de la cosa pública.”

Rafael Jorba, un periodista molt lúcid, publicà l'any 2004 el llibre *Catalanisme o nacionalisme, Proposta d'una nova laïcitat* en el que demanava una nova oportunitat d'afrontar la reforma de l'Estat sense apriorismes i sense caure en els esquemes tacticistes del passat. És l'hora d'afirmar que si no som capaços d'articular la convivència entre “els pobles d'Espanya, les seves cultures i tradicions, llengües i institucions”, segons diu el preàmbul de la vigent Constitució, de tancar un debat que es remunta al segle XIX, difícilment estarem, uns i altres, en condicions de respondre als reptes del segle XXI.

Com podrem abordar, per exemple, la complexitat que planteja la nova immigració si no hem resolt les velles disputes interhispàniques?

¿Serem capaços de definir un nou catalanisme transversal que ens permeti encarar la complexitat del segle XXI? És important que recuperem una certa manera de fer les coses que tant bé retratava Josep Pla en l'Homenot que dedicà a Enric Prat de la Riba: En Prat hi ha sempre dos factors decisius: unes idees i un modus operandi. No tingué

mai cap inconvenient, al contrari, a prendre com a col·laborador un home que pensés altrament que ell pensava. Acceptà totes les iniciatives útils encara que tinguessin una procedència diversa del seu propi ambient.

Els seus grans col·laboradors polítics foren els diputats que no eren del seu partit, gairebé en tots els camps d'acció de govern, com **Josep Pijoan, Pompeu Fabra, Ramon Turró, Pere Colomines, Rafael Campalans** que no pensaven mai com Prat i políticament en foren de vegades aferrissats contraris.”

Ara assistim a un cert esgotament de les elits catalanes que han portat el país fins ara. Cal, al meu entendre, una renovació que passa per posar al dia les institucions, públiques i privades, i per la integració efectiva dels nous sectors socials, l'anomenada primera i, ben aviat, la segona immigració, en aquesta tasca col·lectiva.

Fins quan serà sostenible socialment mantenir sense la plenitud de drets polítics a una immigració estrangera que representa més del 13 per cent de la població catalana? Un dels fenòmens més positius dels darrers deu anys ha estat el fet d'acollir tanta gent sense que hi hagués grans tensions socials. Això ha estat mèrit de la majoria dels nouvinguts però, sobre tot, ha estat un gran mèrit de la societat catalana que ha tingut la voluntat de integrar tanta gent en un període tan curt de temps.

Hi ha hagut tensions. És cert. I més que n'hi haurà. No perquè siguem catalans sinó perquè les veiem en una Europa que viu els cops de la crisi encetant un debat que porta a un menyspreu a l'altre que arriba a

enfrontar als mateixos caps de govern com hem vist en la darrera cimera de la Unió Europea.

On ets Europa? Què fas amb la gent que t'és estranya? Com permetes els brots de racisme que veiem en tants indrets, també a casa nostra, com hem pogut comprovar el darrer cap de setmana a Badalona? Aquesta Europa no la reconec ni la trobo en la ment d'aquelles personalitats que després de la desfeta de la Guerra Mundial digueren prou a les endèmiques guerres continentals i projectaren una nova Europa en la que el humanisme barrés el pas al populisme que acostuma a ser l'avantsala del autoritarisme.

Un país ha de tenir elits que tirin endavant la societat en el seu conjunt. El problema es quan aquestes elits siguin només la reproducció de les elits del passat , com ho demostra el cas Millet, i no el resultat de la meritocràcia, l'afectiva igualtat d'oportunitats i, per què no, de l'excel·lència.

Deia que el que ha mantingut viva la flama de l'esperit de Catalunya, títol del famós llibre del **Dr. Trueta**, escrit des de l'exili, ha estat la voluntat de ser.

No cal bastir el futur només sobre els drets passats, sinó fer-ho sobre els drets i deures futurs que volem exercir i compartir. I aquesta tasca no exigeix l'aïllament si no l'obertura amb un catalanisme que no vagi contra res ni contra ningú sinó que defensi lliurement, democràticament, els nostres interessos i la nostra voluntat de ser.

La gran pregunta que cal formular avui és si aquest camí el volem fer sols o bé tornar a obrir la caixa de les eines i veure si podem compartir el camí amb Espanya. L'hegemonia cultural del nacionalisme, el seu univers simbòlic, no ho aconsella. Es més, hi està molt en contra, fins al punt que un conegut actor va dir la setmana passada que “quan es giri la truita els que no son independentistes, seran considerats traïdors”.

He seguit amb atenció el discurs de **Salvador Cardús** en els últims temps i que està plasmat en el seu llibre *El Camí de la independència*. Cardús diu que molts catalans ja n'estem tips de l'anar tirant i que em comprovat que no porta enlloc. Parla del canvi de circumstàncies polítiques que expliquen el desvetllament nacional. Pren partit obertament, i reflexivament, a favor de la independència i suggereix uns criteris perquè la independència esdevingui la nostra propera destinació nacional, sense retards inútils.

Adreça el seu discurs no als convençuts sinó als que no ho acaben de veure clar, als que diuen ja m'agradaria però no és possible. És cert que l'esgotament d'una Espanya que no ens comprèn ni ens vols comprendre ha fet forat entre molts catalans. Jo també n'estic una mica tip.

Però sóc dels que no ho acaba de veure clar. Potser perquè he repassat amb atenció la nostra història i he vist com aquests moments d'entusiasme han estat sovint desvirtuats per fer les coses de pressa i una mica més amb el cor que amb el cap.

La independència plantejada com una delimitació de fronteres geogràfiques és un concepte que ha portat a la creació de més de cent

estats nous al segle XX. Si tants n'hi ha hagut, perquè Catalunya no en pot tenir un?

Encara que sembli una quimera penso que encara hem de definir què volem fer junts amb els veïns espanyols que hem compartit tantes tragèdies col·lectives. I també amb els veïns del nord, amb França molt concretament.

Res, diu el discurs del nacionalisme dominant que ha derivat darrerament en el sobiranisme i ara clarament a favor de la independència. Catalanisme, nacionalisme, sobiranisme, independentisme. Massa ismes en tan poc temps, massa sentiments i massa poca racionalitat, moltes abstraccions sense abans pensar la viabilitat de posar-les en pràctica.

No tinc una resposta a com serà el catalanisme al segle XXI. La història sempre és una ciència que s'inventa i aporta situacions inesperades.

Àlvar Thomàs i **Jordi Manent** acaben de publicar, a l'editorial de Lluís Pagès, la temptació independentista, una anàlisi crítica de la radicalització del nacionalisme català. Son dos nacionalistes que ens alerten dels perills de fer les coses de qualsevol manera per tal d'arribar el més aviat possible a la independència. Els autors plantegen la necessitat de concentrar la força del nacionalisme cap a objectius tangibles i abastables per continuar avançant nacionalment, amb el reforçament del país i la seva cohesió interna com a prioritats. Cal, diuen, un nacionalisme auto exigent, amb sentit comú i amb visió històrica tant per afrontar les amenaces com per aprofitar les oportunitats que el futur ens depararà.

La clau de volta del segle XXI, més enllà del marc de sobirania nacional única en el qual ens movem avui majoritàriament, està en saber conrear l'exercici efectiu de les ciutadanes compartides, és a dir, aquells instruments que permeten ser alhora ciutadans de Catalunya, d'Espanya i d'Europa. Que ningú, aquí o allà, ens obligui a haver d'escollir, i que tothom pugui sentir-se allò que li doni la gana, però que actuï com a ciutadà, subjecte al mateix codi de drets i de deures, entre els quals n'hi ha un de molt important que és el lligat a la residència.

Un nou paradigma del catalanisme del segle XXI pot ser reivindicar els testimoniatges i actituds d'aquell primer nou-cents que comportava la voluntat de ser, el modus operandi, el foment de la igualtat d'oportunitats i la meritocràcia.

Amb estat o sense estat propi hem de repensar les coses, trencar motlles allí on calgui, fornir noves idees i nous estris, d'incorporar els sectors socials emergents a la vida col·lectiva.

Les idees força ja les podem aplicar des d'ara. Es mouran en els àmbits de la transversalitat, el mestissatge, la cohesió social, la convivència, la civilitat, la renovació de les elits i, no ho oblidéssim pas, la necessitat de construir una societat més justa.

El projecte ha de sumar i no fracturar el país que no pot bastir el seu futur entre un 52 i un 48 per cent, en qualsevol de les dues direccions. La complexitat de les societats del segle XXI, la seva diversitat, incrementada amb l'arribada de la nova immigració, plantegen la necessitat d'una democràcia consensual pel que fa al respecte de les diferents identitats en escena.

El problema, tant avui com ahir, passa per entendre que una gran majoria de catalans comparteixen les dues voluntats: volen que Catalunya sigui essent Catalunya però no volen anar-se'n d'Espanya.

Perquè això sigui així cal que Catalunya pugui seguir sent Catalunya, amb més reconeixement institucional, més competències i, sobre tot, un finançament més just respecte al que els catalans aportem a Espanya. En tot cas, sóc partidari que els catalans decidim per nosaltres mateixos i en el temps més raonable possible se'ns convoqui a un referèndum vinculant o bé orientatiu. Sabríem on som cosa que ara ens movem a palpentes sota els efectes de la demoscòpica i de la cultura dels tertulians.

Les propostes centrals de les properes eleccions dels tres corrents principals que estan en joc no podran ser realitzades la propera legislatura, guanyi qui guanyi. La independència no serà en els propers quatre anys. El federalisme és molt difícil pel sol fet que no hi ha cultura federal, ni a la dreta, i per suposat, tampoc a l'esquerra. El concert econòmic el veig tan lluny com les altres dues fórmules.

Què ens queda? A mi em sembla que defensar el que tenim, millorar-ho, mentre cerquem noves fórmules que ens garanteixin la nostra voluntat de ser. Abans de caure en una nova frustració, val més que ens hi pensem una mica, preparem, en tot cas, el país per arribar, si es donen les circumstàncies, a tenir un independència no tutelada per Espanya.

Per la via dels fets més que per la via de les paraules. Per les exigències raonades i no per plantejaments de tot o res. Pensant en el vell dilema

de si primer són els drets de les persones i després els dels pobles. O a l'inrevés.

Per acabar voldria dedicar un record al poeta lleidatà, Màrius Torres, en el seu centenari dient amb ell a la Ciutat llunyana que

*“Entre tants crits estranys, que la teva veu pura
Ens parli. Ja no ens queda quasi cap més consol
Que creure i esperar la nova arquitectura
amb què braços més lliures pugin ratllar el teu sol”*

Hem viscut ja tants canvis, la majoria molt positius, que res em sorprendrà. El que reivindico és que la nova arquitectura només serà possible si som un poble lliure en el que ningú es pugui sentir marginat per les seves idees, les seves conviccions i la seva procedència cultural o la seva ètnia. El futur és per a tots.

Moltes gràcies.